

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**АЖАНИЁЗ НОМИДАГИ НУКУС ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ**

ЎЗБЕК ТИЛИ КАФЕДРАСИ

ИСТИҚЛОЛ ВА ТИЛ МАСАЛАЛАРИ

**(Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганлигининг
30 йиллигига бағишланади)**

Халқаро илмий мақолалар тўплами

ТОШКЕНТ – 2019

Истиқдол ва тил масалалари –Т.: «Fan va texnologiya»,
2019, 252 бет.

Мазкур илмий тўпламда туркўб дунё ва маҳаллий олимларнинг тишгунослик ва адабиётшунослиқнинг долзарб масалаларига бағишланган мақолалари ўрни олган. Мақолалар кенг доирадаги мавзуларни камраб олганлиги туфайли ҳам улар ўзбек, турк, қорақалпоқ, қозоқ, рус, инглиз тилларида эълон қилинмоқда. Филология ва ўқитиш масалаларининг илмий-назарий, амалий, методик муаммоларига тааллуқли бўлганлиги учун ушбу соҳалар билан шуғулланувчиларга катта ёрдам тегини мумкин. Тўплам илмий ходимлар, ўқитувчилар, талабаларга мўлжалланган.

Масул муҳаррир:

Ш.Юлдашева – педагогика фанлари номзоди, дотсенти.

Тажризчилар:

М.Худаярова – филология фанлари номзоди

Ш.Боранова – педагогика фанлари номзоди.

Мазкур илмий тўплам Ажсиниёз номидаги Нукут давлат педагогика институти Ўқув-методик кенгашининг 2019 йил 31 октябрдаги 3-сон қарори билан нашрга тавсия қилинган.

ÖZBEK HAYVAN MASALLARINDA İNSAN KAHRAMANLARI

Erdi ERBEDEN* – Arş. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

ÖZET

Destan, efsane, halk hikâyesi ve mitler gibi anonim halk edebiyatı ürünleri olarak değerlendirilen masallar, bilinmeyen bir zamanda, bilinmeyen bir mekânda hayali kahramanların başından geçen olağanüstü olayların anlatıldığı sözlü, mensur eserler olarak tanımlanmaktadır. Üzerinde en çok çalışma yapılan anonim türlerden biri olan masalların araştırmacılar tarafından konularına göre farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülür. Söz konusu "sınıflandırmalardan hareketle masallar; hayvan masalları, sihirli masallar, günlük hayatla ilgili masallar olmak üzere üç grupta toplanabilir. Hayvan masalları bütün kahramanları hayvan olan masallar ve esas kahramanları hayvan olmakla birlikte içinde insan figürüne derestlenen masallar olarak iki kısımda incelenebilir. Esasen insanı temsil ettiği düşünülen hayvan kahramanların aslınsur olarak görüldüğü hayvan masallarında insan kahramanların temsil ettiği tipler dikkate değerdir. Bu çalışmada hayvan ve insan kahramanların iç içe olduğu Özbek hayvan masallarında karşılaşılan insan tipleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Özbek Halk Edebiyatı, Özbek Masalları, Özbek Masal Kahramanları, Hayvan Masalları, Masal

HUMANS IN UZBEK FABLES

Research Assistant, Ankara Hacı Bayram Veli University
ABSTRACT

Tales, which are described as anonymous folk literature products such as epics, legends, folk tales and myths, are defined as narrated prose works in which extraordinary events of imaginary heroes in an unknown place and time are told. As one of the most studied anonymous genres, it is seen that tales are classified in different ways by their subjects. Based on these classifications, tales can be classified in three groups as being fables, fairy tales, and daily life tales. Fables can be examined in two groups; first one is that its all heroes are

*Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, erdi.erbeden@hbbv.edu.tr

animals, and the second one is that its main heroes are animals but also includes human characters. In fables, in which animal heroes who are thought to represent human beings are regarded as the essential elements, the types represented by human heroes are remarkable. In this study, the focus is on the types of people encountered in Uzbek fables, in which animal and human heroes are intertwined.

Keywords: Folk Literature, Uzbek Folk Literature, Uzbek Tales, Fables, Fairy Tales.

1. Giriş

Masallar üzerinde çalışma yapmış olan J. Grimm, W. Grimm, Alexander Haggerty Krappe, A. N. Vesselovski, Vladimir Propp, William R. Bascom, C. Scott Littleton, Ignác Kúnos, M. Halit Bayrı, M. Şekip Tunç, Naki Tezci (Karagöz, 2006: 1-6), Pertev Naili Boratav (1969: 80), Şükrü Elçin (2004: 368), Umay Günay (1975: 2), Bilge Seyidoğlu, Saim Sakaoğlu (2012: 2), Esmâ Şimşek (2001: 3) ve Selâmî Fedakâr (2011: 74) gibi önde gelen yabancı ve Türk araştırmacıların yapmış oldukları masal tanım ve izahlarından hareketle masal terimi şu şekilde açıklanabilir.

Masal, aralarında tarih, dil, gelenek-görenek bakımından ortaklık bulunan ve bir gayeye hizmet eden toplulukların, eğlendirmek, ders vermek gibi çeşitli maksatlarla, bilinmeyen bir dönemde kendi kültür dünyaları, sosyal ortam, coğrafya ve duâ değerleri çerçevesinde şifâhen oluşturup kuşaktan kuşağa aktararak getirdikleri hayali bir zamanda, hayali bir mekânda, hayali kahramanların başından geçen gerçek dışı olayların belirli bir düzensizlikli veya yazılı olarak anlatıldığı edebî türdür.

Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 1630) "Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür." şeklinde açıklanan masal kelimesinin Arapça *meşel* kelimesinden alındığı belirtilmektedir. Elçin (2004: 368) bu kelimenin Arapçaya Habeşçe *mesl*, Ârâmicce *maslâ* ve İbrânicedeki *mâsâl* biçimlerinden geçtiğine işaret eder. *Yeni Tarama Sözlüğü*'nde madde başı olarak görülen *meşel* (< Ar.) kelimesi, "Duruma uygun ünlü bir söz, özdeyiş söylemek, misal getirmek." olarak izah edilir (Dilçin, 2018: 166). Nişanyan, (etimolojiturkce)

kelimenin tarihi kaynaklarda ilk olarak François Meninski'nin *Thesaurus*¹⁰ (1680) isimli sözlüğünde geçtiğini bildirmektedir.

Masal kelimesi Anadolu ağızlarında *metel* biçimiyle kullanılmıştır. Bu kelime *öykü*, *masal* anlamıyla Kunduzlu (Çorum), Antakya köyleri (Hatay), Telin, Gürün (Sivas), Hamurcu, İncesu (Kayseri), Bor (Niğde), Afşar, Kılıbasan, Karaman (Konya), İncirlik (Adana), Yanpar, Gökçeburan, Siflik (Mersin); *masalların giriş bölümündeki konuşuk* anlamıyla Ağzıkaraca, Kozan (Adana); *bilmece* anlamıyla Mecitözü (Çorum), Vezirköprü, Mardar, Bafra (Samsun), Buğa, Merzifon (Amasya), Doğanbeyli, Kürkçüler (Adana); *otasözü* anlamıyla Maydos, Eceabat (Çanakkale); *şîir*, *mersiye* anlamıyla Çukurköy, Menemen (İzmir); *şarkı*, *mani* anlamları ile Sarıcaeli, Bayramiç (Çanakkale) ağızlarında yaşamaktadır (DS, 1993: 3174).

Türk lehçelerinde masal türü için *çorçok* (Tel. T.), *çörçök* ~ *çöpçök* (Alt. T.), *çöçek* (Uy. T.), *ertek-erteği-ertegi* (Kz. T., Kg. T.), *cöb comok* (Kg. T.), *nıbah-sersek* ~ *sürçek* (Şorlar), *nağul* (Az.T.), *hallep-yumah* (Çuv. T.), *nımah* ~ *ımak* (Hak. T.), *tool* (Tuv. T.), *kepşen* ~ *kepşen* (Yak. T.), *ekiyet* (Baş. T. ve KT.) gibi terimler kullanılır (Sakaoğlu, 2012: 4; Fedakâr, 2011:60-61).

2. Özbek Türkçesinde Masal ve Özbekistan'da Yapılan Masal Araştırmaları

Masal kelimesi Özbek Türkçesinde *masal*-*mesel* biçimlerinde yaşamaktadır. Ancak Özbek Türkçesinde kullanılan *masal* biçimini masal türünden ziyadedar kapsanda *fabl* türü için kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır (Baydemir, 2013: 6). Masal türünü tam karşılığı olarak Özbek Türkçesinde *ertak* kelimesi kullanılır. Bu kelime *O'zbek Tilining Izohli Lugati*'nde "I. Anonim halk edebiyatının asli türlerinden biri: hayal ürünlerine dayanan sihir, macera ve gündelik hadise içerikli epik edebî eser, II. Hikâye, kıssa, vakâ." şeklinde açıklanmaktadır (Madvaliev, 2008: 52).

Özbek ağızlarında *masal* türü için *metel* (Surhanderya, Senerkant ve Fergana Özbekleri arasında), *ışık-şük* (Tacikçenin tesiri altındaki Buhara kasaba ve köylerinde), *varsaki* (Harezmi'de), *çöpçek* (Taşkent'de) kelimeleri de kullanılmaktadır. Ayrıca *hikâye*, *efsane*,

¹⁰ *Essai sur l'usage de l'écriture, l'usage de l'écriture*. Turcique, Arabique, Persique, contenant plusieurs notices sur l'usage de l'écriture et sur les usages de l'écriture, chez les peuples de l'Asie et de l'Afrique. Paris: Imprimerie Nationale, 1680, 144.

öñirik, müelgibi kelimelerin kullanıldığı da görñlñr (Sakaoğlu, 2002: 283; Baydemir, 2013: 6).

Özbek araştırmacı K. İmamov, masalı “Hayat hakikati ile bağlı olup fantastik ve de hayati uydurmalar esasında kurulan, didaktik gaye taşıyıcı, ağızdan ađza anlatılan hikâyeler.” şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka Özbek bilgin İristay Kuçkartayev ise masalı “Eretekler, hayali insanlar, olađanñstñ güçler, mucizeler, devler, melekler, hayvanlar hakkında uydurulmuş, gerçekte olmadığı anlaşılan olayları gösteren kuşaktan kuşağa geçen hayali hikâyelerdir.” şeklinde tanımlar (Baydemir, 2013: 5).

Özbekistan’da yapılan masal araştırmaları incelendiğinde bu çalışmaları yöntem ve içerikleri bakımından *Erken Dönem, Sovyetler Birliği Dönemi ve Bağımsızlık Dönemi* masal araştırmaları olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür (Fedakar, 2014: 70). İlk dönem masal çalışmaları münferit derleme ve yayım faaliyetlerinden ibarettir. Çarlık Rusya’sının Türkistan’ı işgal etmesinin ardından, bölgeyi tanımak ve idare etmek maksadıyla görevlendirilmiş Rus bilim adamları, öğretmen, gazeteci, asker ve idareciler bölge halkından masal derlemeleri yaparak bunları çeşitli yayım organlarında yayımlamaya başlamışlardır (Fedakar, 2014: 72).

Sovyetler Birliđinin kurulmasının ardından derleme ve yayım faaliyetleri Rus araştırmacılardan ziyade Hadi T. Zarifov, Mansur İ. Afzalov, Halid Rasulov, Zubayda, Husayinova, Muzayyana Alaviya ve öğrencileri Kamilean İmamov, Töre Mirzayev, Bahadır Sarımsakov, Gayrat Calalov, Malik Muradov gibi Özbek araştırmacılar tarafından yürütñlmüřtür. Bu dönemde kurulan *Puřkin Dil ve Edebiyat Enstitñsñ* bünyesinde faaliyet gösteren mezkür Özbek araştırmacılar, masal derlemesi ve yayımlanmasının yanı sıra masal incelemesi çalışmalarında da bulunmuşlardır (Fedakar, 2014: 74-84). Bağımsızlık sonrası dönemde ise *Özbekistan Bilimler Akademisi Aliřir Nevayi Dil ve Edebiyat Enstitñsñ* bünyesinde Kamilean İmamov, Memetkul Corayev, Cabbar İşankul, şamirza Turdimov, Cumabay Yusupov ve öğrencileri masal metinlerinin yayını ve incelenmesi çalışmalarını yürütñmüřlerdir (Fedakar, 2014: 84-90).

3. Masalların Sunlandırılması

Masal araştırmalarında masalların sunlandırılması konusu önemli bir yer tutar. Bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan biri Alman

araştırmacı J. G. Hahn'a aittir. Tasnif denemesi niteliği taşıyan bu çalışma kendinden sonraki çalışmalara yol göstermesi bakımından önem arz eder (Sakaoğlu, 2012: 10). Daha sonra H. F. Fielbert, Joseph Jacobs, Robert H. Lowi ve Alfred Kroeber, Anti Aarne, Stith Thompson ve Hans Jörg Uther, Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav, Aleksandr Nikolayeviç Afanayev, Lev Griogroviç Barag ve Yuriy Aleksandroviç Novikov, Boris ve Yuriy Sokolov, V. Y. Propp, Mehmet Tuğrul, Naki Tezel, Sami Sakaoğlu gibi araştırmacıların masalların tasnifi üzerinde durdukları görülmektedir (Sakaoğlu, 2002: 177-179; Sakaoğlu, 2012: 10-15; Fedakâr, 2011: 75-83).

Bilhassa Anti Aarne, Stith Thompson, Hans Jörg Uther'in birbirini takiben geliştirdiği *Aarne-Thompson-Uther Classification of Folk Tales* (Multilingual Folk Tale Database) isimli tasnif kataloğu Türkiye ve Türk dünyasında yapılan masal çalışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Aarne, Thompson ve Uther tarafından geliştirilen katalogta (Multilingual Folk Tale Database) masallar konularına göre ana hatlarıyla şu şekilde sınıflandırılır:

1. Animal Tales "Hayvan Masalları" 1-299
2. Tales of Magic "Sihirli Masallar" 300-749
3. Religious Tales "Dini Masallar" 750-849
4. Realistic Tales "Gerçekçi Masallar" 850-999
5. Tales of The Stupid Ogre (Giant, Devil) "Aptal İnsan Yiyen Dev (İfrit, Şeytan) Masalları" 1000-1199
6. Anecdotes and Jokes "Anekdötler ve Fıkralar" 1200-1999
7. Formula Tales "Bilmeceli Masallar" 2000-2399 (Multilingual Folk Tale Database)

Wolfram Eberhard, Pertev Naili Boratav ikilisinin yapmış oldukları *Typen Türkischer Volksmärchen* (Fedakâr, 2011: 183) isimli tasnif kataloğunda ise masallar şu şekilde gruplandırılır:

1. Hayvan Masalları (1-22)
2. Hayvan ve İnsan (22-33)
3. Hayvanlar veya Ruhlar Bir İnsana Yardım Eder (34-82)
4. Olağanüstü Bir Ruhla veya Hayvanla Evlenme (83-109)
5. İyi Ruhla veya Evliyalarla Yaşama (110-122)
6. Kaderin Hâkimiyeti (123-142)
7. Rüya (143-145)
8. Kötü Ruhlarla Yaşama (146-168)
9. Sihirbazlar (169-184)
10. Bir Kız Sevgili Bulur (185-196)

11. Bir Erkek Sevgili Bulur (197-222)
12. Fakir Kız Zenginle Evlenir (223-238)
13. Kıskançlık ve İfira (239-255)
14. Hor Görülen Koca Kahramandır (256-258)
15. Zina ve Baştan Çıkarma (259-280)
16. Garip İşler ve Olaylar (281-289)
17. Garip Davalar (289-301)
18. Gerçekçi Masallar (302-310)
19. Garip Tesadüfler (311-316)
20. Komik Hikâyeler (317-322)
21. Aptal ve Tembel Erkekler ve Kadınlar (323-338)
22. Hırsızlar ve Dedektif (339-349)
23. Akıllı, Hilekâr veya Cimri Erkekler ve Kadınlar (339-349)

Masalların tasnif edilmesi hususunda Özbek araştırmacılar M. Afzalov, Enare Mõminova, G. Celalov ve K. İmamov, Tahir Kahhar gibi isimlerin çalışma yaptıkları görülmektedir (Sakaoğlu, 2002: 287-288; Baydemir, 2013: 7-9). Bunlar arasında en öne çıkan tasnif Afzalov'un Rus araştırmacı V. E. Gusev'in tesirinde yaparak yapmış olduğu tasniftir. Afzalov, söz konusu tasnifle masalları; *Hayvanlar Hakkındaki Masallar*, *Bahadırılık Masalları*, *Sihirli-Fantastik Masallar*, *Sergüzeşt Masalları*, *Tarihi ve İhtimai-Hayati Masallar* olmak üzere beş gruba ayırır (Baydemir, 2013: 8).

4. Hayvan Masalları

Hayvan masalları, kahramanları yalnızca hayvanlar veya hayvanlarla insanlardan oluşan gencl olarak ders verme maksadı güden, çoğunlukla nesir biçiminde söylenen veya yazılan kısa masal türüdür (Bakırca, 2004: 4).

Bu tür masalarda hayvanların hayatları, insanların hayatlarına benzetilerek anlatılır. Başka bir ifadeyle kurnaz, inatçı, korkak vb... insani özellikler hayvanlara aktarılmaktadır. Bu masallar incelendiğinde ana kahramanı insan olan masalarda olduğu gibi olumlu ve olumsuz tipler görülür. Gencl olarak eğilici nitelik taşımasını dolayısıyla hayvan masallarının dili sade ve akıcıdır. İçerisinde atasözleri, deyimler, alkiş ve kargaşlar gibi diğer anonim halk edebiyatı ürünlerinden örneklere rastlanır. İnsan unsuru olmayan hayvan masalları gencl olarak kısa metinlerdir. İnsan ve hayvan kahramanların içi içe olduğu hayvan masalları ilk gruba göre daha uzun olabilir.

Hemen her milletin edebiyatında görülen hayvan masalları en eski masal türlerinden biri olarak kabul edilir.¹¹

Hayvan masalları, kahramanları bakımından temel olarak *bütün kahramanları hayvan olan masallar ve esas kahramanı hayvan olmakla birlikte içinde insan figürü bulunan masallar* olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Türkiye’de masallar ve hususi olarak hayvan masalları konusunda öne çıkan isimlerden biri olan Ali Berat Alptekin (Alptekin, 1994: 57-97) hayvan masallarını genel hatlarıyla şu şekilde sınıflandırmaktadır;

1. Tekerlemeler
2. Vahşi Hayvanlar
3. Vahşi Hayvanlar ve İnsan
4. Vahşi ve Evcil Hayvanlar
5. Vahşi - Evcil Hayvanlar ve İnsan
6. İnsan ve Evcil Hayvanlar
7. Kuş ve İnsanlar
8. Evcil Hayvanlar
9. Zincirleme Masallar

Ayrıca, Thompson ve Uther tarafından geliştirilen masal katalogunda (Multilingual Folk Tale Database) işkonumuzu teşkil eden hayvan masalları kendi içinde şu şekilde gruplandırılır:

1. Animal Tales “Hayvan Masalları” 1-299
 - 1.1. Wild Animals “Vahşi Hayvanlar” 1-99
 - 1.1.1. The Clever Fox (Other Animal) “Kurnaz Tilki (Diğer Hayvanlar)” 1-69
 - 1.1.2. Other Wild Animals “Diğer Vahşi Hayvanlar” 70-99
 - 1.2. Wild Animals and Domestic Animals “Vahşi ve Evcil Hayvanlar” 100-149
 - 1.3. Wild Animals and Humans “Vahşi Hayvanlar ve İnsanlar” 150-199
 - 1.4. Domestic Animals “Evcil Hayvanlar” 200-219
 - 1.5. Other Animals and Objects “Diğer Hayvanlar ve Nesnelere” 220-299.

5. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmada asıl kahramanları hayvan olmakla birlikte içinde insan unsuru bulunan Özbek hayvan masallarındaki insan kahra-

¹¹ Prof. Dr. Naciye Yıldız’ın ders notlarından alınmıştır.

manların temsil ettiği tipler üzerinde durulmuştur. Şahıslarla hayvanların iç içe olduğu zincirlemeli masallar da incelemeye dâhil edilmiştir. Çalışmada kullanılan masal metinleri M. Afzalov, Z. Husainova ve N. Soburov tarafından yayımlanan *Oycamol (Hayotiy Ertaklar II)* isimli masal kitabından (Afzalov, Husainova, Soburov, 1969); Mahkam Mahmudov'un editörlüğünde M. Afzalov, X. Rasulov, Z. Husainova tarafından hazırlanan *O'zbek Xalq Ertakları I* isimli masal kitabından (Afzalov, Rasulov, Husainova, 2007); Ahmet Saçkesen tarafından hazırlanan *Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı* isimli Doktora tezinin *Metinler* kısmından (Saçkesen, 2010: 341-774) ve Selma Ergin tarafından hazırlanan *Özbek Halk Masalları (Bir Bâr Êken/Transkripsiyon-İnceleme)* isimli Yüksek Lisans tezinin *Masallar* kısmından (Ergin, 1997: 53-385) alınmıştır.

İncelememize kaynaklık eden masal metinleri, bu masalların alındığı kaynaklarla birlikte alfabetik sıraya göre incelenmiştir. Aynı masalın birden fazla kaynaktan görüldüğü durumlarda Türkiye Türkçesi karşılıkları verilen kaynak tercih edilmiştir. Masalların incelemeye dâhil edilmesi noktasında Anti Aarne, Stith Thompson, Hans Jörg Uther tarafından ve Wolfram Eberhard, Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanan katalog numaraları göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle sınırlı sayıda masal metni üzerinde inceleme yapılmıştır. İlk olarak masal kahramanları verilerek olay örgüsü üzerinde durulmuş daha sonramasal metinlerinden tespit edilen olumlu-olumsuz karakterlerdeki insan kahramanların temsil ettiği tipler hakkında bilgi verilmiştir.

6. Masalların Konuları, Olay Örgüleri ve Kahramanları

1. Masal: Avcı, Gökçe ve Bilge (Ovchi, Ko'kcha va Dono), ÖHM. s. 202-206.

Bu masalın kahraman kadrosu güvercinler, sıçan, karga, kaplumbağa, geyik ve avcıdan ibarettir. Masalda dostluğun, birlik olmanın ve yardımlaşmanın faydalarına dikkat çekilmiştir. Masalın olay örgüsü şu şekildedir:

Zalim bir avcı bir gün bir yere tuzak kurar ve güvercinler Gökçe isimli deneyimli güvercinin uyarlarına rağmen tuzağa yakalanırlar. Ancak Gökçe isimli güvercinin sözünü dinleyerek yakalandıkları ağla birlikte avcının elinden kurtulmayı başarırlar. Güvercinler ağın icabına bakmak için Gökçe'nin dostu olan bilge sıçana müracaat ederler. Sıçan

onları ağırlar. Bu samimiyeti gören karga da sıçan ile dost olur. Sıçan ve karganın dostluğunu gören geyik ve kaplumbağa da bu gruba katılır. Avcı bir gün bu defa geyiği tuzağına düşürür. Dostlar el birliğiyle arkadaşlarını kurtarırlar. Son olarak avcı kaplumbağayı yakalar ancak dostlarının marifetiyle kaplumbağa da avcının elinden kurtulur.

2. Masal: Bahadır Keçi (Botir Echki), OHE. s. 32-36.

Bu masalın anakahramanları keçi, koyun ve öküzdür. Yardımcı kahramanlarkurt, aslan, kaplan, pars ve vahşi hayvanlardır. Bahadır keçi masalında dört kez insan unsuruna rastlanır. Masaldaişlenen değerler; cesaret ve yardımlaşmadır. Dostluğun, yardımlaşmanın ve cesaretin müspet meziyetler olduğu vurgulanır. Olay örgüsü şu şekildedir:

Fakir karı-kocanın bir keçileri vardır. Bu karı-koca keçinin ihtiyaçlarını karşılamamakta ve keçiyeye haftada yalnız bir gün izin vermektedirler. Üstelik keçinin bütün sütüne de el koymaktadırlar. Keçi izinli olduğu bir gün otlarken kendinden pek farkı olmayan bir koyunla tanışır ve o koyunla anlaşır babasından işitip hayalini kurduğu dağa gitmek üzere yola koyulurlar. Yolda sahibi tarafından aşırı çalıştırılmaktan bıçare düşmüş zayıf ve bakımsız bir öküze rastlayıp onu da yanlarına alırlar. Dağa varıp yerleşerek müreffeh bir hayat yaşamaya başlarlar. Ancak bir gün öküz soğuktan dolayı hastalanır ve öküze sıcak bir şeyler bulmak üzere vahşi hayvanların evine gitmek zorunda kalırlar. Keçinin bilgeliği ve yönlendirmesi sayesinde ihtiyaçlarını giderip cesaretleriyle vahşi hayvanlardan kurtulurlar.

3. Masal: Buzağı, Keçi ve Kuzu (Buzoq, Echki va Qo'zi), HE. s. 148-149.

Bu masalın ana kahramanları buzağı, keçi ve kuzudur. Yardımcı hayvan kahramanlar kurtlardır. Buzağı, keçi ve kuzu masalında tembel, onun hanımı ve zengin insanlar olmak üzere üçinsan tipine rastlanır. Masalın konusu zekâ, cesaret ve yardımlaşma üzerine kuruludur. Bir taraftan birlik olmanın ve yardımlaşmanın önemi üzerinde durulurken diğer taraftan aklın fiziki güçten üstün olduğu işlenir. Masalın olay örgüsü şu şekildedir:

Bir vakitler hiçbir işle meşgul olamayan çok tembel bir adam ve eşi vardır. Zengin kimselerin hayvanları ile yaylalara göç ettiğini gören tembelin hanımı bu duruma özenerek çalışmaya başlar ve biriktirdiği paraları kocasına vererek onun bir buzağı, bir oğlak ve bir kuzu

almasını sağlar. Ancak yeteri kadar para biriktiremediği için alınan hayvanlar cılız ve hastadır. Tembel ve hanımı baharın gelmesiyle birlikte yaylaya göç ederler. Ancak adam tembel ve ilgisiz olduğu için hayvanları evde unuttur. Hanımı da durumun farkına varmadığından tedirgin olmaz. Hayvanlar evde yalnız kalırlar fakat baharın gelişyle evin civarında çıkan otlar sayesinde beslenerek hayata devan ederler. Bir gün bir kurt gelerek onları yemeye çalışır. Birlik olan hayvanlar akıllarını ve cesaretlerini kullanarak kurtu kaçırmayı başarırlar. Kurt daha sonra dokuz kurtla geri döner fakat zekice bir manevra sayesinde yine kaçmak zorunda kalırlar. Tembelin hanımı çok sonradan durumu fark eder ve kocasıyla birlikte hayvanlarını aramak üzere yola koyulurlar. Bir müddet sonra evlerine dönüp hayvanlarına kavuşurlar.

4. Masal: Hilekâr Bildircin (Hiylagar Bedana), ÖMTMY. s. 684-687.

Masalmana kalıramanı bildircindir. Saksığan ve tilki yardımcı kahramanlardır. Hilekâr Bildircin masalında düğüne giden kadınlar, yaşlı kan koca ve çobanlar olmak üzere dörtkez insan unsuruna rastlanır. Masalın konusu yardımseverlik ve tamahkâr olmamak üzerine kuruludur. Tamahkâr olmanın ve zorbalığın zararları anlatılır. Masalın olay örgüsü şu şekildedir:

Bir saksığan meyve ağaçlarından birinin üzerine yuva yapmıştır. Bir tilki gelerek yavrularını aşağıya atmasını ister. Saksığan çaresiz yavrularından birini aşağıya atar. Bu hadise dört defa tekrar eder. Bunu gören bildircin saksığanı öğütler. Beşinci günsaksığana gelen tilki istediğine erişemez ve müsebbibi olarak bildircini sorumlu tutar. Gidip bildircini yakalar. Bildircin ona zarar vermezse kendisini doyurabileceğini söyler. Düğüne giden elleri sofralı kadınları hileyle kandırarak tilkiyi doyurur. Tilki bu kez bildircinden kendisini eğlendirmesini ister. Bildircin sütün sağan yaşlı bir kadının yanına giderek hayvanının boynuzuna konar. Kadının kocası bildircini kovmaya çalışır. Ancak yaşlı adam kaza ile kendi hayvanına vurur. Hayvan ürker ve süt devrilir. Tilki bu durumu görüp eğlenir. Bildircinden tekrar kendisini doyurmasını ister. Bildircin bir yerde et parçası gördüğünü söyleyerek tilkiyi gördüğü etin yanına götürür. Et tuzaklıdır ve tilki çobanların tuzağına yakalanır. Çobanlar tilkinin tuzaklarına yakalandığını görünce çok sevinir.

5. Masal: Karga ile Kuzu (Qarg'a Bilan Qo'zi), OHE. s. 29-31.

Masalın ana kahramanı kargadır. Koyun ise yardımcı kahramandır. Karga ile kuzu masalında testi ustası, Po'latvoy, Toshvoy, orakçı So'kildi usta ve kömürcü olmak üzere beş kez insan unsuruna rastlanır. Masalda konu olarak bilişsel ve fiziksel bakımdan yetersiz olduğu hâlde altından kalkılamayacak işlere kalkışmanın kötü sonuçlar doğurabileceği işlenir. Aklın ön planda tutulması gerektiği vurgulanır. Olay örgüsü şu şekildedir:

Karga bir gün otlayan bir koyunun yanına giderek onu yemek istediğini söyler. Akıllı koyun kargayı başından savmak için gagasının temiz olmadığını, bunun için gagasını yıkaması gerektiğini bildirir. Bunun üzerine karga nehre giderek su ister. Aynı gerekçeyle nehirde su alamaz. Nehir, eğer su istiyorsa testi getirmesi gerektiğini söyler ve testi ustasına yollar. Usta toprağının kalmadığını belirterek kargayı toprak getirmesi için Tuproko'lur isimli bir beldeye gönderir. Tuproko'lur toprak afabilmesi için önce toprağı kazması gerektiğini, bunu bir geyik boynuzuyla yapabileceğini söyler ve geviğe gönderir. Karga geyiğin yanına giderek boynuzlarını ister. Canı çok yanacağı için bunu kendisinin yapamayacağını söyleyen gevik eğer boynuzlarını istiyorsa Po'latvoy abinin tazısını getirmesini söyler. Po'latvoy'un kapısını çalan karga ondan tazısını ister. Po'latvoy tazısına aç olduğunu, onu götürebilmesi için süt bulması gerektiğini bildirir ve Toshvoy abiye gönderir. Toshvoy süt için ot ister. Ot bulmaya giden karga bunun için bir orak gerekli olduğu bilgisini öğrenir. Orak almak üzere So'kildi Ustanın yanına varır. Usta kömürü kalmadığı için kargayı kömürcüye yollar. Kömürü alıp gelen karga So'kildi Usta'dan bir orak alır fakat orağı taşıırken kendi kendini yaralar ve ölür.

6. Masal: Kedi, Köpek ve Siçan (Mushuk, It va Siçqon), ÖHM. s. 184-193.

Masalın ana kahramanları kedi, köpek ve siçandır. Kurt, tilki, aslan ve devler yardımcı kahramanlardır. Kedi, köpek ve Siçan masalında hayvanların sahipleri olan yoksul karı-kocadan başka insan unsuruna rastlanmaz. Masalın konusu dostluk ve dayanışma üzerine kuruludur. İhanetin hoş bir durum olmadığı vurgulanır. Masalın olay örgüsü şu şekildedir:

Bir zamanlar bir kedisi, bir köpeği ve bir siçan olan fakir ve yaşlı bir karı koca yaşamaktadır. Yoksulluk nedeniyle hayvanlarına yeterince bakamamaktadırlar. Bu üç hayvan aralarında anlaşarak başka diyalara

görmek üzere yola çıkar. Yolda bir kurt ile karşılaşurlar. Kurt ve köpek konuşarak anlaşır ve onu da yanlarına alırlar. Bir vakit sonra tilki ile karşılaşurlar ve o da bu gruba dâhil olur. Aslanla giriştikleri bir mücadelede tilki arkadaşlarına ihanet eder ve onu meclislerinden kovarlar. Dört kafadar içinde devlerin yaşadığı bir kaleye varır. El birliği ile devleri korkutup kaçırır dört arkadaş burada yaşamaya başlar. İhanet içinde olan tilki devleri yönlendirerek tekrar dört arkadaşla musallat etmeye çalışır. Ancak kedi, köpek, sıçan ve kurt birlik olarak tekrar devleri alt eder. Yoksul sahiplerini de yanlarına alıp bir kalenin başına geçirirler ve huzur içinde yaşarlar.

7. Masal: Kurt ile Avcı (Bo'ri Bilan Mergan), HE. s. 119-121.

Masalı ana kahraman ağgözlü bir kurttur. Koç, kuzu, atlar, eşekler ve tilki yardımcı kahramanlardır. Masalda avcı, yaşlı çiftçi ve yaşlı oduncu olmak üzere üç kez insan unsuruna rastlanır. Bu masalın konusu aç gözlülüktür. Aç gözlülüğün sonunun felâket getireceği işlenir. Masalın olay örgüsü şu şekildedir:

Vakti zamanında bir avcı vardır. Avcı bir kurdun izini takip etmektedir. Kurt avcıdan kurtulmayacağını anlayınca tarlasında çalışan bir ihtiyardan yardım ister. İhtiyar yardım isteğini kabul ederek kurdu saklar ve avcıyı gönderir. Avcı güttükten sonra kurt yaşlı çiftçiyi yemek ister. Çiftçi kurda iki koçunu, iki atını ve iki eşeğini teklif eder. Birkaç denemeden sonuç alamayan kurt sonunda yaşlı çiftçiyi yemeye karar verir. O esnada bir tilki gelerek kurdu ikna eder ve oradan uzaklaştırır. Yolda bir kalıp yağ görürler. Yağı yemek isteyen kurdu tilki uyarır. Buna rağmen kurt yağı yemek için yanına varır ve avcının tuzağına yakalanır. Avcı gelip kurdu dövmeye başlar. Davağın şiddetine dayanamayan kurt kapandan kendini kurtararak can havliyle bir nehrin yanına varır. Orada otlamakta olan bir kuzuyu yemeye çalışır. Kuzu bir oyunla kurdun elinden kaçır. Daha sonra kurt, bir at ve bir eşeği yemeye çalışır. Onlar da kurttan kurtulmayı başarırlar. Sonunda yaşlı bir oduncuya rastlar. Yaşlı oduncu kurdu görünce saklanır ve kurt emeline ulaşamaz. Kurt en sonunda açlıktan ölür.

8. Masal: Kurt ile Tilki (Bo'ri Bilan Tulki), ÖMTMY. s. 679-684.

Kurt ile Tilki masalının ana kahramanı da ağgözlü bir kurttur. Tilki, kuzu, horoz, katar ve at yardımcı kahramanlardır. Masalda köylü kadınlar, avcılar, bağ sahibi ve yaşlı çiftçi olmak üzere dört defa insan

unsuruna rastlanır. Kurt ile avel masalında olduğu gibi bu masalın konusu da aç gözlüktür. Masalın olay örgüsü şu şekildedir:

Tilki ile kurt dost olurlar. Tilki arkadaşının kamını doyurmak ister ve düğüne giden köylü kadınları bildirene dönüşerek kandırır. Kadınların bildiren kılığına giren tilkinin peşinden giderken bıraktıkları bohçalar sayesinde kurt kamını doyurur. Bu defa kurt tilkiden kendisini üzmesini talep eder. Tilki kurdu bir üzüm bağına götürür ve burnundan üzüm çıkana kadar yemesini söyler. Tilki kurdu haddinden fazla yemekten hantal düştüğünü görünce bağıcıyı çağırır. Bağcı gelerek kurda esash bir sopa çeker. Daha sonra tilki kurdu yanına gelerek bir koyun kestüğünü, etini yediğini dilerse yağmı da ona verebileceğini söyler. Kurt durumdan işkillenmez ve yağı yemeye veltendir. Yağı ısırır ısırılmaz tuzaga yakalanır. Tilki avlamayı bekleyen avcılar kurdu görünce dövüp salıverirler. Kurt aç dolayırken bir kuzuya rastlar ve onu yemek ister. Kuzu kurdu oyunla başından savar. Bu defa kurt bir horoza rastlar. Horoz da onu alt eder. Aynı şekilde katır ve at da kurdu elinden oyunlarıyla kurtulurlar. Tilki kurdu hatalarını yüzüne vurur, fakat kurt aldırış etmez. Bu arada avcılar kurdu aramaktadır. Avcılardan kaçan kurt ihtiyar bir çiftçiye sığınır ve ondan kendisini saklamasını ister. İhtiyar bunu kabul eder. Ancak avcılar elinden kurtulan kurt bu defa ihtiyarı yemeye çalışır. Kurdu ihtiyarın iyiliğine kötülükle karşılık verdiğini gören tilki olaya müdahil olur ve hile ile kurdu çuvala sokar. İhtiyar adam ve tilki kurdu öldürürler.

9. Masal: Leylek, Tilki ve Kurt (Laylak, Tulki va Bo'ri), ÖMTMY, s. 676-679.

Masalın ana kahramanı tilkidir. Leylek, kurt ve diğer tilkiler yardımcı kahramanlardır. Masalda çoban ve bağcı olmak üzere iki defa insan unsuru ile karşılaşılır. Masalın konusu kumazlık üzerine kuruludur. Olay örgüsü şu şekilde gelişir:

Leylek bir gün dostu tilkiyi yemeğe davet eder. Ancak tilkinin yemek yemesi için gerekli ortamı sağlamaz. Aç kalan tilki de ertesi gün leyleği çağırır ve aynı şekilde karşılık verir. Ayrıca leyleği bir oyuna davet eder. Kabul eden leyleği sırtına alır, kanatlarının uçlarını ısırarak düşmeyecek biçime getirdikten sonra çalıları arasında koşturarak leyleğin tüylerinin dökülmesini sağlar. Leylek tekrar tüyleri çıktıktan sonra tilkinin yanına gider ve bir oyun da o teklif eder. Tilkiyi kanadına alan leylek yerden cepce yükseğe çıktıktan sonra tilkiyi aşağıya atar.

Aşağı düşen tilkiyi gören çoban bu duruma bir anlam veremez ve hayvanlarını bırakıp korkudan kaçar.

Çobanın postunun üzerine düşen tilki orada yaşamaya başlar. Bir gün bir kurt gelerek çobandan kalan postu sorar ve tilkinin terzi olduğunu düşünerek ondan aynı postu yapmasını ister. Tilki malzeme için koyun gerektiğini belirtir. Kurttan istediğini alan tilki daha sonra kurttan hile ile kurtulur. Kurt tilkiyi bir delikte sıkıştırır. İçeri giremeyen kurt acıkınca gitmeye karar verir fakat tilkinin çıkamaması için kapıya bir güğüm bırakır. Güğümün çıkardığı sesi kurt sanan tilki uzun bir müddet çıkamaz. Sonunda açlığa dayanamayıp dışarı çıkan tilki güğümü görünce çok kızar ve onu kuyruğuna bağlayarak suda boğmak üzere yola düşer. Güğümü suya batırır batırmaz güğüm ağırlaşır ve tilkiyi suyun içine çeker. Tilki kurtulmak için kuyruğunu koparır. Tilkinin bu halini gören diğer tilkiler onunla alay ederler. Tilki onlara bir ceza vermek maksadıyla diğer tilkileri bir üzüm bağına götürür ve kuyruklarını bağ kütüklerine bağlamalarını sağlar. Bağemin gelmesiyle tilkiler güzel bir dayak yedikten sonra kuyruklarını kopararak kaçmak zorunda kalırlar. Bir daha tilkiyle alay edemez hale gelirler.

10. Masal: Serçe (Chumchuq), OHE. s. 85-86.

Bu masalın ana kahramanı serçedir. Serçenin dışında hayvan kahramana rastlanmaz. Masalda iki yaşlı kadın, dokumacı, terzi, padişah ve cellat olmak üzere altı kez insan unsuruna rastlanır. Masalın konusu ustalığın önemidir. Ayrıca kimseyi küçük görmemek konusu da işlenir. Olay örgüsü şu şekilde gelişir:

Serçe bir gün dolaşırken bir pamuk kabı bulur. Kabı alıp yaşlı bir kadının yanına gider. Kadından kaptaki pamukları çırpmasını ister. Kadın serçenin isteğini yerine getirir. Serçe pamağı alıp başka bir yaşlı kadının yanına varır ve pamağı diktmesini ister. Pamukları alıp dokumacıya varır. Bir kumaş dokutur. Kumaşı alıp terziye gider ve bir pantolon diktirir. Pantolonu giyip padişahın yanına varır. Padişah elini yüzünü yıkarken bulur. "Benim pantolonum güzel!" diye birkaç kez bağırır. Padişah bu işe çok kızar. Celladı çağırır. Cellat baltasını çekip serçeye doğru savurur. Serçe uçup duvar üzerine konar. Ancak bu arada cellat padişahu yaralamıştır ve padişah ölür. Serçe maksadına erişir.

11. Masal: Sivrisinek (Chivinboy), HE. s. 126-127.

Masalın ana kahramanı sivrisinektir. Keçi, kurt, sıçan, kedi, köpek gibi hayvanlar yardımcı kahramanlardır. İnsan unsuru olarak avcı, çocuklar ve annelerigörülür. Masalın konusu Serçe masalında olduğu gibi bir işin ehli olmanın önemidir. Bir işi o işin ehline verilmesi gerektiği vurgulanıp bu yönde mücadele verilmesinin lüzumu işlenir. Olay örgüsü şu şekilde gelişir:

Sivrisinek bir gün bir dikenin üzerine konar. Vücuduna diken batan sivrisinek bu duruma kızarak keçiden dikenin yemesi için yardım ister. Keçi aldınış etmez. Bu defa sivrisinek kurda giderek keçiyi yemesini söyler. Kurttan olumsuz cevap alınca avcının yanına uçar. Avcıdan kurdu vurmasını bekler. Avcı diğer avların peşinde olduğunu, isteğini yerine getiremeyeceğini belirtir. Bunun üzerine sıçana giden sivrisinek sıçandan avcının barut torbasını delmesini ister. Sıçan kabul etmez. Kediyeye giden sivrisinek kediden sıçanı yemesini söyler. Kedi onu başından savar. Bu defa yavru köpeğe giderek kediyi ısırmasını isteyen sivrisinek ondan da sonuç alamaz ve çocukları yavruyu taşlamaları konusunda yönlendirmeye çalışır. Oyun oynayan çocuklar bunu kabul etmez. Sivrisinek çocukların annelerine giderek onları dövmelerini söyler. Kadınlar kabul etmeyince son olarak rüzgârdan yardım ister. Rüzgâr sert bir şekilde esince kadınlar sopayla çocuklarını kovalamaya başlar. Çocuklar köpeği taşlar, köpek kediyi karmaya çalışır, kedi sıçanı kovalar, sıçan avcının barut torbasını deler, avcı kurdu peşine düşer, kurt keçiyi kovalar ve keçi de dikenin yer. Sivrisinek de bu sayede maksadına erişir.

12. Masal: Susambil (Susambil¹²), OHE. s. 45-54.

Susambil masalında eşek, horoz, öküz, fareler, arılar ve kurtlar hayvan kahramanlardır. Masalda insan unsuru olarak zengin adam, çocukları, cimri adam ve karısı, komşu kadın ve yolcular görülür. Masalın konusu dostluk ve dayanışma üzerine kuruludur. Olay örgüsü şu şekildedir:

Eski zamanlarda bir eşeği ve bir öküzü olan zengin bir adam vardır. Adam ve çocukları eşeklerini çok sever ve iyi beslerler. Ancak öküzün durumu kötüdür. Çok çalışılmakta ve çok az yem verilmektedir. Eşegin önündeki yiyecekleri gören öküz, eşekten rica eder ve yiyeceğine ortak olur. Sahipleri bunu görünce çiftliğin bütün işlerini eşeğe verir ve eşegin yemini çok aza indirir. Eşek çaresiz

¹² Masalın bir yer adı.

katlanır. Yağmurlu bir gün Pazar dönüşü sahibi, eşeğin ıstırabına bakmadan onu acımasızca döver. Oradan geçen yolcular eşeğin durumunu görüp onu sahibinin elinden kurtarır ve ona yardım ederler. Bu duruma çok içerleyen eşek çiftliği terk edip Susambil'e gitmeye karar verir. Yolda bir horozla karşılaşır. Horoz ona başından geçenleri anlatır. Sahipleri çok cimridir. Horozu ve otuz dokuz tavuğa üç günde bir yem verilmektedir. Açlıktan bitap düşen horoz yiyecek bulmak için gittiği komşunun bahçesinde de komşu kadından ateş küreği yemiştir. Eşekten kendisini yanına almasını ister ve yola koyulurlar.

Bu arada öküz kaza ile sahibine teslimiştir¹³. Buna çok kızan sahibi öküzü acımasızca döver. Öküz de eşek gibi başını alıp gitmek üzere yola koyulur. Yolda eşek ve arkadaşını görür. Başından geçenleri anlatıp onlara katılır. Üç kafadar yol alırken kurak bir yerde farelerle karşılaşır. Fareler onlardan yiyecek ister, fakat hiçbir şeyleri olmayan eşek, horoz ve öküz onlara birlikte Susambil'e gitmeyi teklif ederler. Bu defa yolda arılarla karşılaşır. Aç oldukları için onlara saldırma planları yapan arıları ikna edip hep birlikte Susambil'e giderler. Burada taze otlar, temiz sular, olgun meyveler vardır. Refaha kavuşup yaşayıp giderlerken civarda yaşayan kurtlar onları görür ve saldırır. Beş kafadar ve arılar birlik olarak kurtları kaçıtır ve güzel bir hayat sürerler.

13. Masal: Tilki (Tulkiboy), OHE. s. 70-72.

Masalın ana kahramanı tilkidir. Bu masalda keçi ve deve gerçek hayvan niteliği taşırlar. Masalda insan unsuru olarak üç yaşlı kadın, bir kız, bir yaşlı adam, bir avcı ve tuzak sahibi vardır. Masalın konusu haksız kazanç üzerine kuruludur. Hak etmeden kazanmanın ahlaki olmadığına ve hak etmeden kazanılanların sonunda bir şekilde kaybedileceğine vurgu yapılır. Olay örgüsü şu şekildedir:

Bir gün bir tilki yiyecek ararken bir dikiş yüksüğü bulur. Yüksüğü bir yaşlı kadına emanet eder. Kadının yüksüğü koyduğu yeri izler ve fark ettirmeden oradan alır. Ertesi gün habersizmiş gibi gelip yüksüğünü ister. Yerinde olmadığını gören yaşlı kadın yüksüğe karşılık olarak kırk katlama¹⁴ vermeyi teklif eder. Katlamaları alan tilki keçi güden başka bir yaşlı kadına kırk ekmeğini emanet eder. Kadının koyduğu yeri ahşap kapının tam kapanmayan aralıklarından izler. Gece gelip fark ettirmeden ekmeğin hepsini yer ve ertesi gün gelip

¹³ Bepyle dörmek, küçük ve büyükbaş hayvanların saldırma biçimi

¹⁴ Bir ekmeğe çeşme

ekmeklerini ister. Ekmekleri koyduğu yerde bulamayan kadın bunun yerine keçisini verir. Tilki keçiyi alıp deve güden yaşlı bir adama emanet eder. Gece avluya bağlanmış olan keçiyi yiyen tilki sabah keçisini istemeye gelir. Adam keçinin kurt tarafından yenildiğini sadece derisi kaldığını söyler. Tilki, keçi karşılığında ihtiyarın devesini alır. Yolda kızı ile ip eğiren yaşlı bir kadın görür. Deveyi kadına emanet eder. Gece gelerek deveyi kaçıtır. Sabah deveye karşılık olarak ihtiyarın kızını alır. Kızı bir çuvala koyarak sırtına vurur ve evine doğru yola koyulur. Yolda köpeği ile yaklaşmakta olan bir avcı görür. Sırtındaki çuvalı bırakıp saklanır. Çuvalı fark eden avcı içinden kızı çıkarır ve yerine köpeğini koyar. Tilki avcuyu atlattığını düşünerek neşeyle eve varıp çuvalı açar. Çuvaldan iri bir köpek çıktığını görünce korkup kaçar. Köpeğin kovaladığı tilki tavşan tuzağına yakalanır. Tuzağın sahibi gelerek tilkinin derisini yüzer.

14. Masal: Yılanın İşi Zehir Akıtmak (Ilonning ishi zahar solmoq), OHE. s. 42-43.

Masalın ana kahramanı yilandır. Tilki ve sığır yardımcı kahramanlardır. Masalda insan unsuru olarak çoban, sığırın sahibi, çocuklar ve ağacı taşıyan insanlar görülür. Masalın konusu iyilik üzerine kuruludur. Ahde vefanın müspet bir davranış olduğu işlenir. Olay örgüsü şu şekildedir:

Bir gün bir çoban kırdan dönerken büyük nehrin öte yakasındaki ormanın yandığını görür. Oraya vardığında kamışların içerisinde bir yılanın yanmak üzere olduğunu fark eder. Yılanı acıyıp torbasını elindeki sopanın ucuna geçirerek o taraf doğru uzatır. Torbaya giren yılanı oradan alır. Daha sonra torbanın ağzını açarak yılanı serbest bırakır. Yılan serbest kalır kalmaz çobanın ayağına dolanır. Yılan, maksadını soran çobana sıtratı üzerine kendisini sokacağını söyler. Çoban, yaptığı iyiliğinin karşılığında kötülük yapmaması gerektiğini bildirerek bu hususu başkalarına danışmayı teklif eder. Yılanın kabul etmesi üzerine bir sığıra giderek sorarlar. Sığır iyiliğe karşı kötülük cevabı verir. Zira sahibi bütün iyiliklerine rağmen onu kestirmeyi düşünmektedir. Biraz sonra elma ağacına sorarlar. Ağaç da sığır ile aynı cevabı verir. Zira yıllarca meyve vermesine bakmadan gelip geçenler tarafından taşlanmış, çocuklar dallarını kırmış ve şimdi de kesilmek istenmektedir. Son olarak bir tilkiye rastlarlar ve ona da sorarlar. Tilki gülmeye balar ve devam eder. Koskoca yılanın küçücük torbaya sığıdığına inanmadığını söyler. Yılan ispat için tekrar torbaya

giret. Tilki çobana gözü ile işaret verir. Ardından torbanın ağzını sıkıca bağlamasını ve kaldırıp yere vurmaasını söyler. Çoban tilkinin söylediğini yaparak ylıandan kurtulur ve işine döner.

7. Hayvan Masallarında İnsanın Temsil Ettiği Tipler

7.1. Olumsuz Tipler

Avcı, Gökçe ve Bilge masalındaki tek insan unsuru olan avcı, olumsuz karakterdir, kötülüğü ve zalimliği temsil eder. Masalın içerisinde de hayvanlar tarafından zalim sıfatıyla anılmaktadır. Avcının bu sıfatı kazanmasında ayırım yapmaksızın, sürekli ve gereksiz olarak hayvanları avlamaya çalışması yatmaktadır. Avcı tipi benzer şekilde *Sivrisinek* masalında da hayvanların huzurunu kaçıran onlara zarar veren olumsuz karakter olarak karşımıza çıkar.

Bahadır Keçimasalında keçinin sahibi olan çift olumsuz karakter görüntüsü çizmektedir. Masalda zorbalığı ve acımasızlığı temsil ederler. Çiftin keçiye gösterdikleri kötü muamele keçinin evini terk etmesine neden olmuştur. Keçiyi düzenli olarak beslemeyen ve haftada yalnız bir gün izin veren acımasız çiftbuna rağmen keçiden haddinden fazla beklenti içerisinde girerek aç gözlülük örneği sergilemişlerdir.

Aynı masalda koyun sahibinin de olumsuz karakter olarak tasvir edildiği görülür. Koyun çok zayıflamış, tüyleri dökülmüş, benzi sararıp solmuş ve gözlerinin ferisi sönmüş bir durumdadır. Bu durumun sorumlusu koyunun açgözlü ve acımasız sahibidir. Koyunun tek isteği sahibinin baskı ve zulmünden kurtulmaktır. Bu nedenle keçiyle birlik olup havası tenüz, suyu taze, otu bol diyara güncü kabul eder.

Bu masalda görülen bir diğer olumsuz kahraman öküzün sahibidir. Öküz sabahdan akşama kadar sahibi tarafından tarlada çalışmaya zorlanmaktadır. Üstelik çok yorulmuş olmasına bakılmaksızın boş gitmesin düşüncesiyle çektiği arabaya bir şeyler yüklemektedirler. Yiyecek ve kalacak yer konusunda da sıkıntı yaşatılan öküzün köle muamelesiyapılmıştır.

Buzağı, Keçi ve Kuzın masalının olumsuz karakteri tembel'dir. Tembel, masalda herhangi bir işte çalışmayan ve sorumluluk sahibi olamayan bir tip olarak karşımıza çıkar. En büyük sorumsuzluklarından biri yaylaya giderken hayvanlarını götürmeyi unutması gösterilebilir.

Hilekâr Bildiren masalındaki düğün giden kadınlar akılsız davranışları nedeni ile olumsuz karakterler olarak değerlendirilebilir.

Bıldırıcının hilesine kanarak sofralarını bırakıp peşinden koşan kadınlar budalalıklarının cezasını yiyeceklerini tilkiye çaldırarak öderler. Bıldırıcın akıyla kadınları alt etmiştir. Kadınlar bu masalda budala tiplerini temsil etmektedir.

Kurt ile Tilki masalındaki köylü kadınlar ve *Hilekâr Bıldırıcın* masalındaki düğüne giden kadınlar budala tipler olmaları dolayısıyla benzerlik gösterirler. Kadınlar bu defa bıldırıcına dönüşen bir tilki tarafından kandırılır ve kurda yiyeceklerini kaptırırlar.

Kurt ile Tilki masalındaki bağcı tipi olumsuz karakter görüntüsü çizmektedir. Tilki, kurdu bir üzüm bağına götürür ve burnundan üzüm çıkana kadar yemesini söyler. Haddinden fazla üzüm yiyen kurt, hareketsiz kalır ve bu arada tilki bağcıyı çağırır. Bağcı kurda aşırı şiddet uygular. Üzümleri zarar gören bağcının kurda aşırı şiddet uygulaması onun olumsuz karakter olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bağcı masalda acımasız tipleri temsil etmektedir. Bağcı karakterine *Leylek*, *Tilki* ve *Kurt* masalında da rastlanır.

Leylek, *Tilki* ve *Kurt* masalında görülen çoban karakteri, korkaklığından dolayı olumsuz kahraman olarak değerlendirilebilir. Masalda korkak tipleri temsil eder. Hadise şu şekilde cereyan eder: Tilkiye kızan leylek onu gökyüzüne çıkararak aşağıya bırakmıştır. Bunu gören çoban hayvanlarını da bırakarak korkuyla kaçar. Dolayısıyla çobanın korkaklığından dolayı bu kategoride değerlendirildiği söylenebilir.

Serçe masalındaki padişah ve cellat tipleri olumsuz karakterlerdir. Emir komuta zincirindeki bu iki insan unsurundan padişah tahammülsüzlüğü ve kibirliliği, cellatise saldırganlığıyla masalda olumsuz tipler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Susambil masalında görülen zengin adam ve çocuklarında olumsuz vasıflarıyla öne çıktıkları söylenebilir. Zengin adam hayvanlarına işine geldiği gibi davranan çıkarıcı bir tiptir. Örnek olarak pazardan dönerken eşeğine yapmış olduğu muamele gösterilebilir. Bu hadise sonrasında eşek evi terk etme karar almıştır. Masalda eşeğin sahibi olan zengin adam zalim tipleri temsil etmektedir. Çocukları ise babalarının olumsuz durumlarını onaylar pozisyondadırlar.

Susambil masalının kahramanlarından biri olan horozun sahipleri de masalda olumsuz tasvir edilen karakterlerdendir. Kırk adet kütas hayvanları olan cimri çift, tavuklar düzenli olarak yumurta vermelerine rağmen onlara gereken ilgiyi göstermemekte ve kötü muamele etmektedirler.

Susambil masalının son olumsuz insan kahramanı cimri çiftin komşularının hanımıdır. Pirinç ayıklarken yere düşen birkaç parça kırık pirinci yemeye çalışan horoza ateş küreği fırlatarak acı çekmesine neden olan komşunun hanımı masalda cimri ve acımasız tipleri temsil etmektedir. Sahibi tarafından zulme uğrayan horoz başına gelen bu hadiseden sonra bütün ümidini kaybeder ve yuvasını terk etme kararı alır.

Tilki masalındaki olay örgüsü incelendiğinde tuzak sahibinin olumsuz karakter görüntüsü çizdiği görülür. Tilkinin tuzağa yakalandığını gören tuzak sahibi, tilkinin yanına gelerek derisini yüzer.

Yılanın İşi Zehir Akıtmak masalındaki sığır sahibi, çocuklar ve yolcular masalın olumsuz insan karakterleridir. Masalda kıymet bilmeyen, vefasız tipleri temsil etmektedirler.

7.2. Olumlu Tipler

Buzağı, Keçi ve Kuzu masalındaki tembelin hanımı masalda olumlu karakter olarak tasvir edilir. Masalda fedakâr ve sorumluluk sahibi insanları temsil eder. Tembelin hanımı çalışıp az da olsa para biriktirmek suretiyle hayvanların satın alınmasına vesile olmuştur. Üstelik hayvanlarını seven ve onları koruma içgüdüsü taşıyan bir kahraman görünümündedir.

Karga ile Kuzu masalındaki So'kildi usta bir diğer olumlu karakterler olarak göze çarpar. So'kildi işinin ehli bir orak ustasıdır. Nitekim So'kildinin yaptığı orak ve dolayısıyla ustalığı masalda olumlu tasvir edilmiştir.

Kedi, Köpek ve Sıçan masalının olay örgüsü incelendiğinde masalda görülen insan unsurlarından olan yoksul karı-kocanın olumlu nitelik taşıdıkları söylenebilir. Kedi, köpek ve sıçan sahibi olan yoksul çift, hayvanlarını yeterince besleyememektedir. Bu nedenle hayvanları onların yanlarından ayrılarak başka diyarlara doğru yola çıkmışlardır. Ancak söz konusu yaşlı çift hayvanları tarafından çıkarıcı, zalim ya da cimri olarak tasvir edilmezler. Hayvanlarını yeteri zenginliğe eriştikten sonra sahiplerini de yanlarına almaları yaşlı çiftin olumlu karakterler olarak değerlendirildiğinin göstergesidir.

Kurt ile Avcı masalındaki yaşlı çiftçi iyiliksever ve aynı masaldaki yaşlı oduncu zeki karakterler olarak tasvir edilir. Yaşlı çiftçi, masalın olumsuz hayvan karakteri olan kurdu karşılıksız olarak avcıdan kurtarma iyiliğini göstermiştir. Aynı tipte *Kurt ile Tilki* masalında da

tesaduf edilir. İhtiyar oduncu ise kurdun geldiğini görerek daha evvel sökülmüş olan bir ağaç çukurunun içine girerek odunları bir kazan kapağı misali üstüne kapar ve kurttan kurtulur. Zekâsını olumlu yönde kullanması yaşlı oduncuyu olumlu karakter kategorisine sokmaktadır.

Susambil masalındaki yolcular bu masalın olumlu tasvir edilen karakterlerindedir. Masalda eşek yağmurlu bir gün ağır yüklerle pazardan dönmektedir. Köprüde ayağını sıkıştırıp sarsılır ve sahibini düşürür. Acımasız sahibi eşeği dövmeye başlar. Bunu gören yolcular sahibini kinayarak eşeği düştüğü yerden kurtarırlar. Yolcular masalda iyiliksever tipleri temsil etmektedir.

Tilki masalındaki yaşlı kadının kızının güzel sıfatıyla anılması masalda olumlu karakter olarak değerlendirildiğinin göstergesidir.

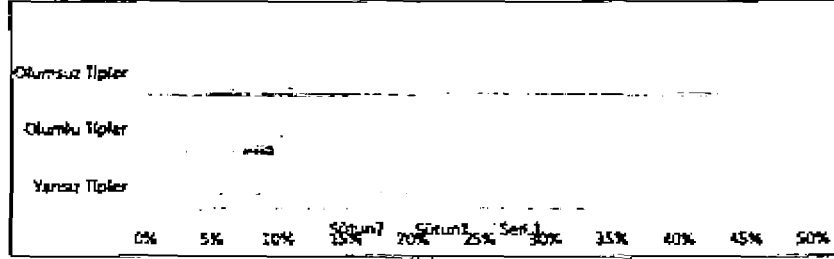
Yılanın İşini Zehir Akıtmak masalında yanmak üzere olan bir yılanı kurtaran çoban olumlu tasvir edilen karakterlerindedir. Masalda merhametli tipleri temsil eder.

7.3. Olumlu ya da Olumsuz Tasvir Edilmeyen Tipler

Çalışmada kullanılan masal metinlerindeki bazı insan kahramanların olumlu veya olumsuz olarak tasvir edilmedikleri görülür. *Buzağı*, *Keçi* ve *Kuzu* masalındaki zenginler, *Hilekâr Bildircin* masalındaki yaşlı çift, yine aynı masaldaki çobanlar, *Karga ile Kuzu* masalındaki testi ustası, *Po'latvoy*, *Toshvoy*, ve kömürçü, *Kurt ile Avcı* ve *Kurt ile Tilki* masallarındaki avcılar, *Serçe* masalındaki yaşlı kadınlar, dokumacı ve terzi, *Sivrisinek* masalındaki çocuklar ve anneleri, *Tilki* masalındaki yaşlı kadın, yaşlı adam ve iki avcı olumlu veya olumsuz kategorilerine dâhil edilemeyen karakterlerdir.

Örnek olarak *Hilekâr Bildircin* masalında bildircin süt sağan yaşlı bir kadının yanına gider ve onun sağdığı hayvanının boynuzuna konar. Kadın kocasına seslenerek yanına çağırır ve kocası bildircini kovmaya çalışır. Ancak yaşlı adam kaza ile kendi hayvanının boynuzuna vurur. Hayvan ürktüğü için sütü devirir. Tilki bu durumdan eğlence çıkarır ve oradan uzaklaşırlar. Görüldüğü üzere yaşlı çift, bu masalda olumlu veya olumsuz şekilde tasvir edilmemiştir.

Masalların grafik ve tablolar halinde gösterimi:

Olumsuz Tiplerin Tablo İle Gösterimi

Toplam 18 Kişi + 5 grup	Avcılar	Hayvan Sahipleri	Yolcular (g.)	Bağcılar	Çobanlar	Padışah	Cellat	Çocuklar	Komsu
Avcı, Gökçe ve Bilge	1								
Bahadır Keçi		4							
Buzağı, Keçi ve Kuzu		1							
Hilekâr Bildircin			1 g.						
Kurt ile Tilki			1 g.	1					
Leylek, Tilki ve Kurt				1	1				
Serçe						1	1		
Sivrisinek	1								
Susambıl		3						1 g.	1
Tilki	1								
Yılanın İşi Zehir Akıtmak		1	1 g.					1 g.	

Olunlu Tiplerin Tablo İle Gösterimi

Toplam 10 Kişi + 1 grup	Hayvan Sahipleri	Yolcular (g.)	Çobanlar	Ustalar	Çiftçiler	Oduncu	Çocuklar	Anneler Y. Kadınlar
Buzağı, Keçi ve Kuzu	1							
Karga ile Kuzu				1				
Kedi, Köpek ve Sıçan	2							
Kurt ile Avcı					1	1		
Kurt ile Tilki					1			
Susambil		1 g.						
Tilki							1	1
Yılanın İşi Zehir Akıtmak			1					

Her İki Kategoriye Dâhil Edilemeyen Tiplerin Tablo İle Gösterimi

Toplam 16 Kişi + 4 grup	Avcılar	Hayvan Sahipleri	Çobanlar	Ustalar	Kömürçü	Çocuklar	Anneler Y. Kadınlar
Buzağı, Keçi ve Kuzu		1 g.					
Hilekâr Bıldırcın		2	1 g.				
Karga ile Kuzu		2		1	1		
Kurt ile Avcı	1						
Kurt ile Tilki	1						
Serçe				2			2
Sivrisinek						1 g.	1 g.
Tilki	2	1					1

8. Sonuç

Bu çalışmada hayvan ve insan kahramanların iç içe olduğu Özbek masallarında karşılaşılan insan kahramanlar üzerinde durulmuştur. Çalışmamıza kaynaklık eden on dört Özbek masalı daha evvel derlenip yayımlanmış olan masal metinleri içerisinde masalların kahramanları göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Söz konusu masalların olay

örgüleri incelendiğinde masalarda görülen insan karakterler ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Masalarda bahsi geçen toplam insan kahraman sayısı 44'tür. Köylü kadınlar, yolcular, zenginler vb. grup olarak değinilen unsurların münferit kahramanlar olarak kabul edilmesiyle bu sayının 54'e ulaştığı görülür. Avcı, hayvan sahibi, çoban, usta, yolcu, çiftçi, oduncu, kömürcü, bağcı, komşu, padişah, cellat, anne (veya yaşlı kadın) ve çocuk tipleriyle karşımıza çıkan masal kahramanlarından 23'ü bu masalarda olumsuz, 11'i olumlu ve 20'si yansız olarak tasvir edilmektedir. Bu rakamlar kahraman kadrosuna oranlandığında en büyük grubu (%43) olumsuz tiplerin oluşturduğu görülür.

Olumsuz tipler kategorisinde ilk sırayı dokuz kişiyle hayvan sahipleri almaktadır. Hayvan sahiplerini avcılar, yolcular, çocuklar ve çobanlar takip eder. Bu beş olumsuz tipin diğer kategorilerde karşılıkları olduğu görülür. Olumsuz tipler kategorisinin daimi üyeleri bağcı, padişah, cellat ve komşu tipleridir. Bu tipler masalarda sadece olumsuz kahramanlar olarak tasvir edilmektedir. Diğer kategorilerde görülen usta, çiftçi, oduncu, kömürcü ve anne tiplerinin ise hiçbir masalda olumsuz kahraman olarak tasvir edilmedikleri görülür.

Olumlu tipler kategorisinde ilk sırayı bu defa üç kişiyle yine hayvan sahipleri alır. Hayvan sahiplerini yolcu, usta, çocuk ve anne tipleri takip eder. Daha çok olumsuz kahramanlar olarak tasvir edilen hayvan sahipleri ve yolcu tipleri bazı masalarda olumlu kahramanlar olarak tasvir edilmektedir. Çiftçi ve oduncu tipleri olumlu tipler kategorisinin daimi üyeleridir. Bu tipler masalarda sadece olumlu kahramanlar olarak tasvir edilmektedir. Diğer kategorilerde görülen avcı tipinin ise hiçbir masalda olumlu kahraman olarak tasvir edilmediği görülür.

Son olarak hayvan sahibi, çocuk ve çoban tiplerinde karşımıza çıkan kahramanların bazı masalarda olumlu, bazı masalarda olumsuz ve bazı masalarda da yansız olarak tasvir edildiklerini belirtmek gerekir.

Çalışmamıza konu olan Özbek masalarında bahsi geçen insan kahramanlar toplu olarak değerlendirilecek olursa insan unsurunun bu masalarda çoğunlukla olumsuz tasvir edildiği sonucuna ulaşılabilir. Aynı tipler farklı masalarda farklı şekillerde tasvir ediliyor olsalar da olumsuz tasvir edilen kahramanlar olumlu tasvir edilen kahramanların iki katından daha fazladır. Bu sonuca ulaşılmasında bilhassa hayvan sahibi, avcı ve bağcı tiplerinin payının büyük olduğu söylenebilir.

Kısaltmalar

Alt. T.	: Altay Türkçesi
ATU.	: Aarne, Thompson, Uther (Kataloğu)
Az. T.	: Azerbaycan Türkçesi
Baş. T.	: Başkurt Türkçesi
Çuv. T.	: Çuvaş Türkçesi
DS.	: Derleme Sözlüğü
EB	: Eberhard, Boratav (Kataloğu)
g.	: Grup
Hak. T.	: Hakas Türkçesi
HE.	: Hayotiy Ertaklar
Kg. T.	: Kırgız Türkçesi
KT.	: Kazan Tatarcası
Kz. T.	: Kazak Türkçesi
OHE.	: Özbek Xalq Ertaklari
ÖHM	: Özbek Halk Masalları
ÖMTMY	: Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı
s.	: Sayfa Sayısı
Şor. T.	: Şor Türkçesi
Tel. T.	: Teleüt Türkçesi
Tuv. T.	: Tuva Türkçesi
Uy. T.	: Uygur Türkçesi
Y.	: Yaşlı
Yak. T.	: Yakut Türkçesi

Kaynaklar

- Afzalov, M., Husainova, Z., Soburov, N. (1969). *Oyjamol-Hayotiy Ertaklar*-. C.II. Toshkent.
- Alptekin, A. B. (1994). "Hayvan Masalları Tip ve Motif Kataloğuna Doğru", *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı*, s. 56-97, Kayseri, Bizim Gençlik Yayınları.
- Bakırcı, N. (2004). *Türk Dünyası Coğrafyasında Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Baydemir, H. (2013). *Özbek Halk Masalları*. (Birinci Baskı). Ankara: AKM.
- Boratav, P. N. (1969). *Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

- Dilçin, C. (2018). *Yeni Tarana Sözlüğü*. (Dördüncü Baskı). Ankara: TDK.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, S. (1997). *Özbek Halk Masalları (Bir Bâr Êken/ Transkripsiyon-İnceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Fedakâr, S. (2011). *Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar*. (Birinci Baskı). İzmir: Egetan Yayıncılık.
- Fedakar, S. (2014). "Özbekistan'daki Masal Araştırmalarının Tarihi Gelişimi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 1 (13). s. 69-90.
- Günay, U. (1975). *Elâzığ Masalları*. (Yayınlanmış Doktora Tezi) Erzurum: AÜB.
- İnternet: Etimoloji Türkçe (2018). Web: <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/masal/>, 19 Aralık 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Multilingual Folk Tale Database (2018). Web: <http://www.mftd.org/index.php?action=atu/>, 22 Aralık 2018'de alınmıştır.
- Karagöz, E. (2016). *Tatar ve Başkırı Tılsımlı Masalları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Madvaliev, A. (Ed.). (2008). *O'zbek Tilining Lohli Lugati* (Birinci Baskı. Ciltler 1-5). Taşkent: DİN.
- Mahmudov, M. (Ed.). (2007). *O'zbek Xalq Ertaklari*. C.1. Toshkent.
- Saçkesen, A. (2010). *Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sakaoğlu, S. (2002). "Masallar", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi C. (2)*, Ankara: AKM.
- Sakaoğlu, S. (2012). *Masal Araştırmaları*. (Beşinci Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması. (C.1-II)*. Ankara: KBY.
- Türk Dil Kurumu (1993). *Derleme Sözlüğü*, (Cilt 9), Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. (On Birinci Baskı). Ankara: TDK.
- Yelten, M. (2004). Mençinski, François À Mesgnien, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C.29. İstanbul: TDV., s. 144-145.

MUNDARIJA

Ибрагимов Ю.М. Тил – ўзликни англаш ва тафаккурни ифодалаш воситаси	3
Кошанов К.М. Язык улицы – зеркало нашей культуры	7
Tuğba Yılmaz. Özbek türkçesindeki oğuzca ve kirçakça unsurlar	11
Çiğdem Yeğin. Özbek atasözlerinde “kötüleme”	29
Қувондик Қ. Тарихий ҳужжат ва ўзбекистонда тил вазияти	38
Шукуров Р. Сифат антонимлар	43
Шукуров Р. Контекстуал антонимлар	46
Orazimbetov A. Til dārejesi ishindegi eñ ullisi – māmleketlik tīl	48
Жалилов С. Қорақалпоқ ва ўзбек тилларида -лык //-лик аффикси орқали ясалган муштарак ижтимоий-сиёсий терминлар	52
Ўразбоев П. Глобаллашув жараёнида тил муаммоси ҳусусида	57
Юлдашева С. Муҳаммас ва унинг ўзинга ҳос хусусиятлари	61
Ibragimova R. Istiqlol davrida Qoraqalpog'istonda o'zbek adabiyoti rivoji	66
Темирханова Г. Полисемия как языковое явление	71
Темирханова Г. Лексическая единица полисемии	74
Temirhanova G. Teaching vocabulary to english language students	77
Нурлыбекова Г. Т.Қайыпбергеновтын «Фамилия» драмасында аўызекки сөйлөү стилинин қолланытыўы	80
Нурлыбекова Г. Тил стиллериниң классификациясы мәссәлеси	83
Алдашева Ш. Шеърят сәҳри	86

Matyakupov S., Kamolov A. Erkin Vohidov she'riyatida ma'naviy-axloqiy muammolar talqini	89
Қўчқорова Г. Она тилим – фахрим, ифтихорим	94
Ешимбетов О. Боғланшли нутқ ўстиришда тил ва тафаккур уйғунлигига эришишнинг технологик компонентлари	98
Бекниязов Б., Нуратаева Ж. Қарақалпақстанның Шоманай ауданы қазақтары тилиндегі мақта егиншилигине байланысты сөздер	102
Xudayarova M. Egamberganova G. Xo'jayli tumanidagi ba'zi nekronimlarning o'rganilishi	106
Erdi Erbeden. Özbek hayvan masallarında ins an kahramanları	109
Şeyma Gürleyen. Mespatsa destani'nin söz varlığinin üslup özellikleri açısından incelenmesi	135
Kabulova D. Ko'chish belgisi haqida ba'zi mulohazalar	141
Madaminova R. "Til – ijtimoiy hodisa" mavzusini o'qish savodxonligini baholashning xalqaro dasturlari asosida o'rganish	144
Юлдашева Ш., Шамуратова М. Ўғуз дахжасидаги айрим фразеологик бирликларнинг лексик-семантик хусусиятлари	148
Abdullayev H. Beknazar Ernazarovning "Uxlama, quyosh" qissasida bola ruhiyati tasviri	151
Saparbayeva N. Isajon Sultonning "Onaizorim" qissasida xalq og'zaki ijodi motivlarining qo'llanilishi	155
Joldasova G. PISA, TIMSS, PIRLS bahalaw kriteriyalarin xalq araliq tajiriybeler tiykarında uyreniw	158
Norov I. Erkin A'zamning sujet va kompozitsiya yaratish mahorati	162
Norov I. Sen millat mulkisan, ona tilim	166

Ережепова А. Ўзбек тилини ўқитишда ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти билан боғлиқ методлар	170
Qo'yshiboyeva G., Ibragimova Z. Postada mavzu va g'oya	174
Эшчанова Р. Қиссачиликда услубий-шаклий изланишлар	177
Мадияров И. Тез айтишларда симпола	181
Ҳайтбаева В. Абай ижодининг қардош халқлар адабий меросида тутган ўрни	185
Oteniyazova P., Markabaeva A. Mektepke shekemgi jastaği balalardiñ til ósiriwin rawlandiriwda kórkem ádebiyat úlgilerinen paydalanıw	188
Madrimova Y., Norov I. Turkiy tillarda tarjimaning ba'zi muammolariga doir	193
Kosimbetova K. U.Hamdanning "Yo'l" romanida obrazlar galeriyasi	197
Jumaboyeva K. Keyingi yillar qissachiligida tasvir o'ziga xosligi	200
Туранасва Б. Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги мақоми	204
Yeshimbetova D. Erkin A'zam nasrining g'oyaviy talqini	207
Farhatova B. O'tkir Hoshimov hikoyalari badiiyati	213
Reynazorova D. "Oybek hayoti va ijodi" o'rganishga doir zamonaviy yondashuvlar	216
Қодирова О., Қодиров Ж., Мамбетова М., Қодирова Ф. Она тили ~ миллатнинг рухидир	218
Байменов О. Алишер навоний ижодини ўрганишда "лахзалик ақл чархи" ўйини (5-синфлар учун)	222
Nurimbetova G. Time management. Lesson 1A	226

Temirbekova T. "Oybek hayoti va ijodiy merosi" o'rganiladigan asosiy masalalar	233
Ro'zumbetova F. Odil Yoqubovning hayoti va ijodi	235
Kalmenova M. What are the essential ingredients for effective teaching and effective learning?	229
Sultanova B. 4-sinf mavzu: Bog'da dars ishlanmasi	241
Шамуротова Д. «Исён ва итоат» романида психологизмни зухур этган сюжет ва композицион шаклларнинг ўзига хослиги	246

ИСТИҚЛОЛ ВА ТИЛ МАСАЛАЛАРИ

(Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганлигининг
30 йиллигига бағишланади)

Бичими 60x84 $\frac{3}{16}$ «Times Uz» гарнитураси. Офсет усулида босилди.
Шартли босма табағи 15,50. Напир босма табағи 15,75.
Тиражи 50. Буюртма № 287.